

DESPRE SUBSTANTIVELE AMBIGENE ROMÎNEȘTI

I. PĂTRUȚ

După părerea unora dintre lingviștii care susțin existența genului neutru în limba romină o trăsătură caracteristică importantă a substantivelor neutre este de natură semantică: ele exprimă inanimate¹. Obiecția că printre ele ar exista și substantive animate, ca *animal*, *dobitoc*, *popor*, *trib*, a fost respinsă, pe bună dreptate, de acad. Al. Graur, care arată că asemenea substantive (ca *animal* etc.) nu exprimă ființe, ci noțiuni, categorii care prin ele înseși nu sînt însuflețite, fapt dovedit de limba rusă, în care corespondentele substantivelor ca cele amintite nu fac parte din grupul animatelor².

S-a spus că «neutrul» romînesc, gen al lucrurilor, s-a întărit sau chiar s-a format datorită influenței neutrului slav³. După părerea noastră, așa cum am arătat și altă dată, între ambigenele romînești, cum le numim noi, și neutrul slav nu poate fi stabilită nici o legătură de dependență. Dat fiind că ambigenele romînești împrumutate din slavă sînt la origine masculine, iar neutrele slave au devenit în romină feminine⁴, nu vedem nici o posibilitate

¹ ACAD. AL. GRAUR, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei Republicii Populare Romine, 1960, p. 345 și urm.; acad. IORGU IORDAN, *Limba romină contemporană* [București], 1956, p. 240; acad. AL. ROSETTI, *Despre genul neutru și genul personal în limba romină*, SCL, VIII (1957), nr. 4, p. 407 și urm.; idem, *Istoria limbii romine*, III, ed. IV, Editura Academiei Republicii Populare Romine, București, 1962, p. 116 și urm.; S. B. SEMČINSKIJ, Изменения в категории рода в восточнославянских лексических заимствованиях румынского языка, în *Вісник Київського університету*, № 3, 1960. Серія філології та журналістики, вип. 2, Мовознавство, p. 84 și urm.

² ACAD. AL. GRAUR, *op. cit.*, p. 350—351.

³ Idem, *ibid.*, p. 355 și urm.; acad. IORGU IORDAN, *op. cit.*, p. 239.

⁴ I. PĂTRUȚ, *Despre genul «neutru» în limba romină*, în «Cercetări de lingvistică» (CL), I (1956), p. 29 și urm.; idem, *Sur le genre «neutre» en roumain*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957* (= *Mélanges Oslo*), Bucarest, 1957, p. 291 și urm.; idem, *Despre genul substantivelor romînești de origine slavă*, în CL, VI (1961), nr. 1, p. 95 și urm.

Să mai amintim că neutrele din bulgara veche (ca și din slava veche și din slava comună) cuprindeau și substantive diminutive care numeau ființe mici, teme în *-et-*, ca *jagne* «miel», *teľe* «vițel», *otročę* «copil» etc. E adevărat că prezența unor asemenea substantive printre neutre își are originea într-un trecut îndepărtat (cf. germ. *das Kind* «copilul», *das Mädchen* «fetița» etc.), dar acest fapt interesează aici numai în măsura în care poate fi acceptat criteriul semantic drept caracteristică a genului în limbile moderne, așa ca în indo-europeană. Bulgara are și astăzi neutre animate, ca *momče* «băiețel», *momičę* «fetiță», și nume proprii ca *Pete*, diminutiv de la *Petăr* «Petru», *Anče*, diminutiv de la *Ana*.

de a argumenta această teză. E de menționat că unii dintre lingviștii care o susțin caută cauzele încadrării substantivelor neutre slave printre femininele limbii române¹, dar nu trag concluzia cuvenită din această necoincidență de gen între substantivele respective, slave și românești. Deci, dacă substantivele neutre slave au devenit feminine în română, prin ce a putut influența neutrul slav așa-zisul neutru românesc?

În al doilea rând: genul fiind o categorie gramaticală, nu credem că se poate trece cu vederea faptul că între ambigenele românești și neutrul slav nu există nici o asemănare formală². Pe când neutrul slav are semne distinctive (morfologice: flexiunea; sintactice: acordul) față de masculin și feminin și e propriu tuturor părților de vorbire care comportă categoria genului, ambigenele românești sint masculine la singular și feminine la plural. Asemenea substantive nu există la slavi³, prin urmare raportarea ambigenelor românești la neutrul slav⁴ nu are nici un temei real. Există însă ambigene în italiană, atât de asemănătoare și, evident, de aceeași origine ca cele românești⁵.

* * *

De ce în grupul ambigenelor există numai nume inanimate? Răspunsul, după părerea noastră, trebuie căutat în forma de plural, care numai ea păstrează semne formale ale neutrului — gen al lucrurilor — din latină. Desinența *-uri* (< *-ure* < lat. *-ora*) a continuat să se aplice și în limba română numai numelor de lucruri (cf. *glas* < sl. — pl. *glasuri*, *gînd* < magh. — pl. *gînduri*, *birou* < franc. — pl. *birouri*), s-a «specializat» pentru acestea⁶, așa cum lat. *-ora*, caracteristic numai neutrelor, s-a întins în latina populară numai asupra inanimatelor. Se poate presupune același lucru și despre desinența *-ă* < lat. *-a* (cf. *ligna*) înainte de prefacerea și confundarea ei cu *-e* < lat. *-ae* (cf. *ligna* > **lemnă* > *lemn -e*, ca *mes -e* < *mensae*).

În legătură cu pluralul acestor substantive se mai poate discuta încă o chestiune. Pare a fi adevărat că pluralul lor a fost tratat ca cel al femininelor încă în latina populară și apoi în romanica dunăreană și italică. Din acorduri ca *gaudia versae sunt*⁷, *ossa exterarum*⁸, rezultă că determinantele fostelor neutre nu continuă forma de neutru din latină, ci pe cea feminină (*scaune*

¹ Cf. ACAD. AL. GRAUR, *op. cit.*, p. 355—356; acad. AL. ROSETTI, *art. cit.*, p. 409.

² Acceptăm părerea că genul este o categorie formală, nu semantică (cf. VL. HOREJȘI, *Problema substantivelor așa-zise « neutre » în limba română în lumina legăturilor cu alte limbi*, în SCL, VIII [1957], nr. 4, p. 416).

³ Cîteva excepții, ca cele 2—3 ambigene din cehă, menționate de Vl. Horejši (*loc. cit.*, p. 415), nu au aici nici o importanță.

⁴ ACAD. AL. ROSETTI susține că « neutrul » românesc « trebuie explicat prin dezvoltarea în comun a rominei, în sinul comunității balcanice, cu graiurile bulgare, macedonene și albaneze » (*Istoria limbii romine*, III, ed. IV, p. 117). Neutrul slav însă e tot atât de departe de ambigenele albaneze ca și de cele românești. (Referitor la ambigenele românești și albaneze, cf. și articolul nostru citat, din CL, I [1956], p. 37—38, și *Mélanges Oslo*, p. 300—301).

⁵ C. TAGLIAVINI, *Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza*, Bologna, 1959, p. 202—203; cf. I. PĂTRUȚ, în CL, I (1956), p. 34, și *Mélanges Oslo*, p. 296 și urm.

⁶ În istroromână desinența *-ure* apare și la cîteva animate (*crâl'ure* « împărați », *șerpure* « șerpi ». S. PUȘCARIU, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 144), însă asemenea forme par a fi mai noi.

⁷ Vezi E. BOURCIEZ, *Éléments de linguistique romane*, ed. IV, Paris, 1946, p. 234.

⁸ ACAD. AL. ROSETTI, *Istoria limbii romine*, vol. I, ed. III, București, 1960, p. 114.

bune < **scaună bune*, nu din **scaună *bună*), deoarece aceste substantive erau simțite la plural ca feminine¹. Susținem deci că ele au nu un singur gen, ci două: masculine la singular și feminine la plural, așa cum arată și determinanțele lor, adjectivul, precum și pronumele și numeralul, care nu păstrează nimic din semnele distinctive ale neutrelui latin.

În cazul acesta substantivele care au numai singular sau numai plural nu pot fi declarate « neutre » pe baza criteriului semantic, cum se procedează în unele dicționare ale noastre.

О РУМЫНСКИХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ОБОЮДНОГО РОДА

(Резюме)

Автор снова подчеркивает, что нельзя принять мнение ряда румынских и зарубежных лингвистов, согласно которому славянский средний род содействовал в создании или укреплении так называемого среднего рода в румынском языке². Румынские существительные обоюдного рода, как их называет автор, генетически связаны с итальянскими (ср. *le tempora, braccia*: рум. *timpuri, brațe*).

Все румынские существительные так называемого среднего рода обозначают неодушевленные предметы, поскольку флексии мн. числа — *-ora* > рум. *-ure* > *-uri* и *-a* (ср. *ligna*) > рум. **-ă* > *-e* продолжали, еще с периода народной латыни, употребляться только в обозначении неодушевленных предметов.

Следует полагать, что во множественном числе слова, определяющие эти существительные (прилагательные и т. д.), продолжают латинские формы женского рода, а не среднего рода; следовательно, данные существительные воспринимались в народной латыни (и в романском придунайском и в итальянском языках) как существительные женского рода, так же как и в настоящее время. Таким образом, они принадлежали двум родам: мужскому в единственном числе, женскому во множественном числе. Следовательно, их нужно назвать существительными *обоюдного*, а не среднего рода.

À PROPOS DES SUBSTANTIFS AMBIGÈNES ROUMAINS

(Résumé)

L'auteur affirme de nouveau que l'opinion, soutenue par maints linguistes roumains et étrangers, selon laquelle le neutre slave aurait contribué à la création ou à la consolidation de ce qu'on est convenu d'appeler le neutre roumain, ne saurait être acceptée³.

¹ E adevărat că amestecul genurilor, combinat uneori cu al numerelor, e un proces complex. Cf., de exemplu, masculine cu formă de neutre la plural: *nerovia, rivora* (în loc de *neroi, rivi*. C. H. GRANDGENT, *Introducere în latina vulgară*. După ediția spaniolă a lui F. de B. Moll. În românește de E. Tănase, Cluj, 1958 [litografiat], p. 169, § 349) sau plurale neutre tratate ca singulare feminine: *arma, folia, radia* (> rom. *armă, foaie, rază*: ital. *arma*, fr. *arme* etc.) (O. DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 130; cf. ACAD. AL. ROSETTI, *Istoria limbii române*, vol. I, ed. III, p. 114) și apoi noi plurale — cu formă feminină — ca *brachias, membras* etc. (C. H. GRANDGENT, *op. cit.*, p. 170, § 352).

² См. статьи автора, указанные в прим. 4, стр. 105.

³ Voir les articles antérieurs, cités dans la note 4, p. 105.

